

ВИХОВАННЯ ГУМАНІЗМУ В ПРОЦЕСІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ТВОРІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

Володимир ЧЕРКАСОВ (Кіровоград)

У статті охарактеризовано виховання гуманізму учнів молодших класів в процесі інтерпретації творів музичного мистецтва на уроках «Музики» в загальноосвітніх навчальних закладах.

Ключові слова: уроки музики, виховання гуманізму, інтерпретація творів музичного мистецтва, художньо-естетичне виховання, три типи музики.

В статті охарактеризовано виховання гуманізму учнів молодших класів в процесі інтерпретації творів музичного мистецтва на уроках «Музики» в загальноосвітніх навчальних закладах.

Ключевые слова: уроки музыки, воспитание гуманизма, интерпретация произведений музыкального искусства, художественно-эстетического воспитания, три типа музыки.

Постановка проблеми. Досліджуючи педагогічну спадщину В.О.Сухомлинського ми неодноразово переконуємося у тому, що гуманістичний підхід у навчально-виховному процесі в початковій школі проявляється під час художньо-естетичного виховання учнів засобами музики, літератури та образотворчого мистецтва у контексті вчитель-учень-батьки. Запровадження на уроках музики в загальноосвітніх навчальних закладах гуманістичного стилю педагогічного спілкування в процесі інтерпретації творів музичного мистецтва є актуальним і своєчасним.

Аналіз досліджень і публікацій. Аналіз джерел педагогічного та мистецького спрямування підтверджує, що вітчизняними та зарубіжними науковцями Е.Абдулліним, Ш.Амонашвілі, О.Апраксиною, І.Бехом, А.Бойко, О.Бондаревською, Д.Кабалевським, А.Капською, В.Лозовою, Л.Маленковою, Л.Масол, О.Михайличенком, О.Ніколаєвою, О.Олексюк, В.Орловим, М.Осенєвою, О.Отіч, Г.Падалкою, О.Ростовським, В.Сухомлинським, О.Сухомлинською, Л.Школяр, Н.Щурковою виявлено вплив різних підходів і концепцій гуманізації виховного процесу на художньо-естетичне виховання молоді, досліджено розвиток музично-освітньої системи і масового музичного виховання дітей та молоді у

XX столітті. Тематика нашого наукового пошуку значною мірою доповнює дослідження названих авторів, дає змогу визначити вплив музично-освітнього процесу та інтерпретації творів музичного мистецтва на ціннісно-смысловий розвиток учнів початкової школи.

Мета статті полягає у науковому обґрунтуванні основних підходів до інтерпретації творів музичного мистецтва та їхнього впливу на виховання гуманізму учнів молодших класів.

Виклад основного матеріалу. Початок ХХІ століття характеризується новими підходами до художньо-естетичного виховання учнів початкових класів. Насамперед, це відбувається у процесі гуманізації навчально-виховного процесу. Для визначення сутності цих підходів та дослідження виховання гуманізму в учнів молодших класів під час інтерпретації творів музичного мистецтва доцільно з'ясувати значення феноменів «гуманізм», та «інтерпретація» творів музичного мистецтва, які є ключовими поняттями цієї статті.

Виховання гуманізму передбачає ціннісно-смысловий розвиток особистості в процесі суб'єкт-суб'єктивної взаємодії. «Увага концентрується на особистості як на вищій цінності суспільства, урахувавши її інтереси й потреби, особливості й можливості, стимулюючи

свідоме ставлення до своєї поведінки та майбутньої професійної діяльності» [8, с. 61]. Це відбувається за допомогою як сталих, так й інноваційних педагогічних технологій, а також сучасних засобів навчання. У процесі усвідомлення закономірностей становлення і розвитку різних галузей мистецтва особистість має можливість опанувати естетичні цінності, які сприяють формуванню основ естетичної культури.

Інтерпретацію (від лат. *interpretatio* – роз'яснення, тлумачення) в музичній педагогіці «ми розглядаємо як розкриття інтонаційно-образного змісту музичного твору за допомогою емоційно-образних визначень відповідно до мети й завдань, поставлених композитором. Інтерпретація являє собою динамічний процес, який інтегрує художньо-образні уявлення композитора, виконавця і слухача» [9, с. 101].

За такої ситуації ми повинні охарактеризувати зазначене явище з погляду композитора, виконавця та слухача. Усвідомлюючи, що проблему інтерпретації музики композитором і виконавцем досліджують музикознавці, перед нами постає завдання виявити особливості інтерпретації музичного твору слухачем, а саме, учнями загальноосвітніх навчальних закладів.

Опанування темою «Три типи музики – пісня, танець, марш» уможлиблює оволодіння основними жанрами музичного мистецтва. Діти обмінюються музичними враженнями від літніх канікул, висловлюють своє ставлення до виконавців та інформаційно-культурного середовища, що допомагає зробити висновки про сформованість ціннісно-сміслових орієнтацій школярів. Учитель підводить дітей до усвідомлення, що світ музики тримається на трьох китах, з-поміж яких: пісня, танець, марш. Слід організувати роботу таким чином, щоб учні самостійно визначили жанри музики, а також пояснили, хто такий композитор, виконавець і слухач. Участь дітей в обговоренні актуальних для них питань, залучення до активної творчої діяльності стимулює розвиток пізнавального інтересу, створює умови для гармонійного розвитку особистості, сприяє формуванню гуманістичного ставлення до оточуючого середовища.

Для забезпечення особистісного розвитку школярів варто створити атмосферу співпраці та співдружності. Поглиблюючись в тему чверті доречно ознайомити дітей з різновидами маршу, а саме: спортивним, ігровим, святковим. Після прослуховування «Футбольного маршу» М.Блантера, «Маршу дерев'яних солдатиків» П.Чайковського та «Запорізького маршу» Є.Адамцевича [4], доцільно підвести учнів до самостійного визначення характеру музики та до якого різновиду маршів її можна віднести,

розглянути обставини, за яких звучать різні види маршів.

Демократичний стиль педагогічного керівництва сприяє тому, що учні вільно висловлюють свої враження від прослуханої музики. Це відбувається при ознайомленні дітей з танцювальною музикою. Варто підготувати питання, за допомогою яких учитель підведе школярів до того, щоб вони пригадали обставини, за яких звучить танцювальна музика. Навчальною програмою передбачено слухання танцювальної музики у виконанні троїстих музик. Доречно також нагадати, які народні музичні інструменти діти знають, з якими знайомилися в 1-му класі та які вони чули на попередніх уроках. Необхідно підготувати наочність із зображенням таких інструментів, як: кобза, гуслі, бандура. Крім того, використовуючи відеоматеріали та комп'ютерні мережі, надати можливість відчутти темброве забарвлення цих інструментів.

Насамперед танці «Гопак», «Козачок» й «Аркан» слід переглянути у виконанні відомих вітчизняних хореографічних колективів. Це створює можливість комплексного сприймання композиції танцю, де гармонійно поєднуються музика, хореографія та костюми. З музикою «Гопака» й «Козачка» учні вже знайомі, щодо «Аркана», то це гуцульський народний танець, котрий виконують молоді хлопці, що спустилися з гір. Написаний він у розмірі дві чверті. У процесі колективного обговорення діти зосереджують увагу на особливостях побудови, сюжетній композиції та відповідності зазначених компонентів розкриттю інтонаційно-образного змісту творів. За допомогою словника емоційно-образних визначень музики учні віднаходять епітети й беруть активну участь в обговоренні та висловлюванні власних поглядів і думок у визначенні музичних, сюжетних та художніх особливостей кожного танцю.

Варто провести з дітьми бесіду про історію виникнення народних танців. Використовуючи метод повернення до пройденого, згадати, чим різняться танці між собою; які рухи характерні для гопака, козачка, менуета, екосеза, польки, вальсу; у якому розмірі написані ці танці; який народ вони представляють? Прослухавши «Вальс» П.Чайковського та «Італійську польку» С.Рахманінова діти виявляють різницю та обговорюють основні засоби музичної виразності характерні для того чи іншого виду танцю. Підбиваючи підсумок, учитель наголошує, що танець – це вид мистецтва, у якому поєднується музика з пластичними рухами. Вони виконуються у визначеному ритмі. Танець – один з яскравих виявів народної творчості, що розкриває традиції, хореографічну мову, пластичну виразність і співвідношення з музикою кожного народу.

Гуманістичний стиль спілкування зорієнтований на повагу до особистості вихованців. Встановлення гуманних і довірчих стосунків залишається і на наступних уроках, де у центрі перебуває пісня. Це найбільш поширена форма вокальної музики, у якій поєднуються поетичний і музичний образи. Слушно довести, що пісня – це найважливіший тип музики, головна її ознака – це наспівність та мелодійність, а мелодія – це «душа» будь-якої музики, у тому числі танцювальної та маршової. Після прослуховування пісні Л.Бетховена «Бабака» звернути увагу на просту й водночас виразну мелодію. Прослухавши «Коліскову» Я.Степового, яку вчитель може виконати на фортепіано, зосередити увагу на тому, що пісня не обов'язково має звучати зі словами, її необов'язково співати. Доцільно запропонувати проспівати мелодію про себе, імітуючи рухом руки рух смичка (нібито виконати на скрипці). Дихання брати між фразами (зміна напрямку руху смичка). За такого підходу учні глибше відчують і передають пісенний характер музики.

Щоб зрозуміти, що кити можуть зустрічатися у вигляді пісні-маршу, пісні-танцю, танцю-маршу та пісні-танцю-маршу, варто запропонувати дітям співанку Д.Кабалевського «У нашому класі», котру можна виконати як пісню, а згодом як танець або марш. При слуханні П.Чайковського «Танцю з кубками» із балету «Лебедине озеро» зосереджуємо увагу на тому, що в першій і третій частинах звучить музика, яка нагадує марш, а в другій частині – музику в темпі танцю [4]. Тут зустрічаються два кити – марш і танець.

Таким чином, опанування знань, умінь і навичок з теми «Три типи музики – пісня, танець, марш» сприятиме формуванню в учнів уявлень про основні типи музики та їхні різновиди, що є базою для подальшого засвоєння закономірностей і тенденцій розвитку музичного мистецтва. Крім того, музично-слухові уявлення, що учні отримують у процесі сприймання музики, сприяють набуттю музичного досвіду й розширенню музичного кругозору дітей, формуванню довірчих відносин у контексті вчитель-учень та учень-учень.

Спілкування учнів з вчителем та між собою продовжується при розкритті змісту теми «Музика виражає та зображує». Цей процес передбачає усвідомлення того, що музика виражає внутрішній світ людини, а саме: її стани й настрої, думки й почуття, характер. Крім зазначеного, зображує різноманітні рухи людини, життєві події, картини природи тощо. Слушно звернути увагу дітей на золоті барви осені, красу калини на подвір'ї школи, кольорову гаму листя, що падає з дерев. Розширити

уявлення учнів про виразність і зображальність можна за допомогою ілюстрацій творів образотворчого мистецтва. Відчуття краси природи учні повинні передати за допомогою пластичного інтонування та мовленнєвих характеристик.

Твір Л.Бетховена «Весела. Сумна» доцільно запропонувати послухати в живому виконанні без попереднього обговорення. Після прослуховування учні визначають характер першої та другої частин твору, виявляють різницю в засобах музичної виразності, висловлюють власні почуття від сприймання музики. Крім того, варто пригадати основні напрями творчості Л.Бетховена, які твори учні слухали в 1-му класі.

Знайомство з українською народною пісню в обробці М.Леонтовича «Дударик» поглиблює почуття і думки дітей. Вони дізнаються, що жалісливі інтонації мелодії пісні висловлюють смуток за людиною, котрої вже немає. Доречно пригадати своїх рідних і близьких, які шанували вас і залишили добру згадку про себе. Учні повинні переконатися в тому, що за допомогою основних засобів музичної виразності композитор розкриває внутрішній світ людини, її думки й почуття.

У процесі роботи над «Дудариком» і «Перепілонькою» діти переконуються в тому, що коли музика виражає думки і почуття, а також характери багатьох людей, то вона називається масовою. Прикладом може слугувати знайомий дітям з попередніх уроків «Запорізький марш» Є.Адемцевича. Цей марш передає стани і настрої, думки й почуття багатьох запорізьких козаків, їхні характери й прагнення до вільної та незалежної державності. Крім зазначеного, на прикладі цих творів у школярів виховується гуманістичне ставлення до духовних цінностей і фольклору українського народу.

Для того, щоб діти зрозуміли, що музика виражає характери, необхідно створити відповідне середовище, потрібно запропонувати прослухати фортепіанну п'єсу Д.Кабалевського «Три подруги» («Пустунька», «Плякса», «Злюка») [4]. Перед цим варто нагадати, що радянський композитор Д.Кабалевський написав багато музики для дітей і молоді. П'єсу «Три подруги» варто дати дітям у живому виконанні, запропонувавши звернути увагу на характери трьох подруг і класифікувати їх за настроями. Учням доречно також запропонувати засобами пластичного інтонування визначити характер музики, її виразні можливості, за допомогою яких Д.Кабалевський створив ці образи. Звертаючи увагу дітей на те, що композитор може наділити людськими рисами казкові персонажі, програмою передбачено розучування української народної пісні «Я коза ярая». У цій

пісні виведено норovitий і примхливий образ, який необхідно передати в співі за допомогою відповідних засобів музичної виразності, а саме: мелодії, темпу, ритму, нюансів, динаміки тощо.

Щоб переконатися в тому, що композитори звертаються не тільки до позитивних образів і дійових осіб, варто запропонувати учням послухати п'єсу Д.Кабалевського «Впертий братик». Не повідомляючи назву твору, вчитель виконує її на фортепіано і просить учнів висловити свої враження і відчуття музики, охарактеризувати головних дійових осіб. При обговоренні інтонаційно-образного змісту твору важливо віднайти ті засоби виразності, котрі визначають лагідний характер сестрички та нарovitий характер упертого братика.

Тож цілком закономірно, щоб учні відповіли на запитання, чи може музика передавати рух, необхідно запропонувати послухати «Попутну» М.Глинки. Слушно коротко розповісти про композитора та історію виникнення твору, присвяченого пуску першого в Росії потягу. Перед прослуховуванням необхідно поставити класу декілька запитань, зокрема: який характер музики і який використано лад (мажорний чи мінорний)?; у якому темпі написано твір?; які голоси ви чуєте?; охарактеризуйте особливості фортепіанного супроводу. При обговоренні зосередити увагу на виразності та зображальності в музиці. Варто надати дітям можливість користуванням словником емоційно-образних визначень музики.

Поглиблюючи у проблематику зображальності в музиці слід запропонувати учням послухати п'єси М.Сільванського «Ніч на річці» та «Світанок». Учителю доречно запропонувати ці твори в живому виконанні. Не повідомляючи їхні назви, поставити такі запитання, як-от: яку ви дали б назву цим творам?; який настрій висловив композитор?; яку пору дня ви уявляєте при слуханні музики?; які почуття навіоє музика цих творів? Доцільно підібрати репродукції картин й запропонувати їх дітям для обговорення, щоб викликати у них бажання поділитися власним досвідом за спостереженням ранкової тиші та заходу сонця, наближенням ночі й красою веселкового саява.

Уявлення учнів про рух у музиці слушно формувати на прикладі «Польоту джмеля» М.Римського-Корсакова. Треба розповісти дітям про основні напрями творчості композитора, оперу «Казка про царя Салтана», запропонувати переглянути фрагменти з використанням мультимедійної дошки. Учні повинні переконатися в тому, що музика може зображати рух.

Гуманізація виховання передбачає створення комфортних умов для інтелектуального розвитку кожного учня класу. За такої ситуації напередодні новорічних свят

слушно надати можливість дітям познайомитися з обрядами зустрічі Нового року, сутність яких полягає в сприянні добробуту селянської родини. Колядки співали на Різдво, уславляли Христа й Діву Марію як утілення ідеї доброти, благочестя та материнства, як основи усього живого на землі. Щедрівки збереглися лише в Україні, вони накликають щедрість природи величальними піснями. Варто запропонувати дітям переглянути фрагменти художніх фільмів та концертні виступи професійних хореографічних колективів, у яких відтворено сцени новорічних свят. За допомогою класних керівників доцільно створити хореографічні композиції або театралізовані свята, де учні за допомогою танцювальних рухів, одягнені в українські костюми, могли б створити святково-театралізоване дійство, у якому б прозвучали колядки й щедрівки.

Висновки. Підбиваючи підсумок, необхідно зазначити, що інтерпретація творів музичного мистецтва, передбачених шкільною програмою «Музика», сприяє вихованню гуманізму, як одного з соціально-педагогічних принципів, гуманні стосунки в суспільстві як загальнолюдську цінність. Крім зазначеного, сприяє засвоєнню учнями співвідношень виразності й зображальності в музиці. Вони переконуються в тому, що композитор за допомогою засобів музичної виразності передає внутрішній світ людини, а саме: стани й настрої, думки і почуття. Зображаючи різноманітні рухи, картини природи, композитор прагне висловити почуття особистості, її ставлення до життєвих явищ, гуманних відносин між людьми.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бех І.Д. Виховання особистості. У 3 т. – Кн. 1. – Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади: Наук. Видання / І.Бех. – К.: Либідь, 2003. – 344 с.
2. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В.Г.Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
3. Зязюн І.А. Філософські проблеми гуманізації та гуманітаризації освіти / І.Зязюн // Педагогіка толерантності. – К.: 2000. – 243 с.
4. Музика. Програми та поурочні методичні розробки для 1–2 класів загальноосвітніх шкіл. Вид. Навчальна книга – Богдан, 2011. – 55 с.
5. Олексюк О.М. Формування духовного потенціалу студентської молоді / О.М.Олексюк. – К.: КДПКК, – 1996. – 253 с.
6. Сухомлинський В.А. Сердце отдаю детям / В. Сухомлинский. – К.: Рад. шк., 1981. – 380 с.
7. Сухомлинський В.О. Народження громадянина / В. Сухомлинский // Вибрані твори: в 5 т. – К.: Рад. шк., 1977. – Т. 3. – С. 5–282.
8. Черкасов В.Ф. Характеристика принципів формування естетичної культури молоді / В. Черкасов // Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. –

Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. –
Вип. 120. – С. 56–63.

9. Черкасов В.Ф. Інтерактивні музично-
педагогічні технології (сприймання музики)

/ В. Черкасов // Наукові записки. Серія: Педагогічні
науки. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка,
2012. – Вип. 102. – С. 98–108.